

Erik Arup og Brooks Adams

ET BIDRAG TIL ARUPS HISTORIE- OG METODESYN

AF

THYGE SVENSTRUP

»Det var først og fremmest den store verdenshistoriske sammenhæng der interesserede den unge Arup, og her mere forbindelsen mellem kontinenterne end den snævre europæiske udvikling. Derfor begejstredes han for den amerikanske historiker Brooks Adams, hvis værker han stiftede bekendtskab med under sit første englandsophold. Med klar afstandtagen fra dennes marxistiske anstrøg og energiske søgen efter 'videnskabelige love' i historien fandt han – som det fremgår af en utrykt afhandling – i 'The Law of Civilization and Decay' (1895) og 'The New Empire' (1902) velkomne stimulanser til sine ideer om, at ædelmetallerne og handelen som de store formidlere og regulatorer af produktiviteten var langt vigtigere faktorer i verdensudviklingen end nationalfølelse og idéstrømninger«. Sådan omtaler Aksel E. Christensen i sin nekrolog over Erik Arup¹ (1876-1951) dennes ungdomsafhandling, *En amerikansk historiker* [Brooks Adams, 1848-1927], der er påtruffet under ordningen og registreringen af Arups hidtil utilgængelige arkiv på Det Kongelige Bibliotek.²

Arup kaldte selv artiklen »en lille opsats«, som han ønskede trykt i P. Munchs tidsskrift, *Det ny Aarhundrede*, evt. i *Tilskueren*.³ Hans manu-

¹ HT 11. rk. III, 1952, s. 781. Om Brooks Adams jfr. også Christensens anden Arup- nekrolog: Kbh.s Universitets Festskrift nov. 1952, s. 129.

² Registratur, med indledning af Inga Floto, ved forf. til nærv. artikel: Historikeren Erik Arups Arkiv. Indsigt. Håndskriftafdelingens arkivregistraturer. Nr. 1. Det Kongelige Bibliotek 1992. Arups arkiv har betegnelsen NKS 2874 folio. Artiklen om Brooks Adams heri under sign. III B 1 a. – En artikel ved nærv. forf. om »Modtagelsen af Erik Arups Danmarkshistorie« baseret på dagbladsmateriale og brevstof i arkivet publiceres i Det Kongelige Biblioteks årbog *Fund og Forskning* bd. 34, 1995.

³ Arup til J.A. Fridericia 6/12 1904, NKS 4485 kv. (alle citerede breve fra Arup til Fridericia heri).

skript fylder 19 store, maskinskrevne foliosider. Munch afslog at trykke artiklen med henvisning til dens omfang og anlæg. Denne vurdering lader sig stadig forsvare 90 år senere. De alenlange referater af Brooks Adams bøger må også få enhver nutidig tidsskriftredaktør til med bekymring at tænke på sidetal. Arups egne hovedsynspunkter fortjener derimod gengivelse. *En amerikansk historikergiver* bidrag til Arups historie- og metodesyn og kaster nyt lys over en måske lidt overset linje i forfatter-skabet. Ved at følge artiklens vej gennem systemet får man desuden et billede af den unge Erik Arup i samtidens historikermiljø. *En amerikansk historiker* har derfor klar historiografisk interesse.

Forskningen

Den hidtidige forskning har heller ikke overset Aksel E. Christensens henvisning.⁴ Kildeskriftselskabet udgav i 1977 to bind af Arups afhandlinger og anmeldelser ved Aksel E. Christensen.⁵ Udgivelsen blev anmeldt af E. Ladewig Petersen, der med udgangspunkt i Christensens indledning drøftede Arups historiografiske placering. Ladewig anfægtede ikke udvalgets repræsentativitet, men rejste dog spørgsmålet, om ikke afhandlingen *Den europæiske Regalismes Oprindelse*, som Arup fik trykt i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1905, burde have været medtaget, »fordi den i de mest formative stadier af Arups udvikling røber hans eksperimenter for at finde frem til historiske lovmæssigheder«. Under samme historiografiske synspunkt, den unge Arups søgen i perioden 1903-16 efter »empiriske lovmæssigheder« (med almengyldighed uanset tid og rum), der kunne tjene som »retningslinier« for hans »syntesesystem«, fuldt udfoldet i Danmarkshistorien (1925-32), fandt Ladewig, at det måske havde været ønskeligt, at også Arups oversigt over Danmarks historie til 3. bind af Hagerups leksikon 1909 (1921 som udvidet særtryk) og hans bidrag til Hages Haandbog i Handelsvidenskab (1918): *Varehandelens Historie i Omrids*, var blevet optaget i udvalget.⁶ Selv om konturerne af Arups syn på drivkræfterne og udviklingslinierne i det historiske forløb nok aftegnede sig klart, stod alligevel uafklarede spørgsmål tilbage vedrørende udviklingen af hans *syntetiske* synspunkter, i modsætning til de tidligt afklarede *analytiske*, hvor Arup følger de franske meto-

⁴ Christensens nekrologer bygger på kendskab til Arups papirer.

⁵ Erik Arup: Udvalgte afhandlinger og anmeldelser I-II. Med indledning af Aksel E. Christensen. Reprografisk genudgivet og forlagt af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Kbh. 1977.

⁶ Ladewig: Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i moderne dansk historieforskning (ca. 1885-1955). HT bd. 78, 13. rk. V, 1978, s. 138, 141 og 146.

deteoretikere Seignobos og Langlois.⁷ Arups helhedsopfattelse er i meget høj grad hans egen. Han synes således ikke påvirket af de synteseovervejelser, der nogenlunde samtidig fandt sted i Frankrig og resulterede i grundlæggelsen af tidsskriftet *Annales*. Aksel E. Christensen har derimod selv i anden sammenhæng peget på mulig indflydelse fra den amerikanske positivist Brooks Adams, siger Ladewig: »muligheden fortjener fornyet undersøgelse«.⁸

Jens Chr. Manniche har fremført, at Arup og P. Munch i højere grad end nogen andre i deres generation lagde »afgørende vægt på det synteskabende arbejde«. Det vidner om påvirkningen fra J.A. Fridericia, hvem Arup stod i et elev-lærer forhold til: »Især er det tydeligt i nogle breve fra Arups ophold i London i forbindelse med hans disputatsarbejde, hvori han forelægger nogle synspunkter på bl.a. den amerikanske historiker Brooks Adams. Arup havde skrevet en artikel om denne og forsøgt at få P. Munch til at trykke den i dennes tidsskrift 'Det ny århundrede'. Af en eller anden grund blev det aldrig til noget, og artiklen ligger stadig gemt utrykt i Arups arkiv og er kun kendt af sporadisk omtale«, siger Manniche.⁹

Fridericia og den unge Arup

Hvordan så Arups situation ud i de år, der her har interesse? I 1898 havde han 22 år gammel vundet universitetets guldmedalje for besvarelsen af en prisopgave om Huitfeldts kilder til Christian Is og kong Hans' regeringshistorie. Guldmedaljen styrkede, siger Arup i sit doktorvitæ fra 1908, hans »hidtil svage haab om«, at han turde tænke sig en fremtid som historisk forsker. Tiden efter magisterkonferensen 1901 om Danmarks handelsforhold i 1400-årenes sidste halvdel gav imidlertid ikke dette håb vækst. Han fik nok enkelte »smaaarbejder« trykt i *Historisk Tidsskrift* og *Danske Magazin*, »men det var ikke let for mig at finde den rette form for mit liv og mit arbejde«, fortsætter han. »Det var først, efterat jeg [1903] havde faaet en større afhandling »Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460-1487« trykt i *Hist. Tskr.*, men særlig ved prof. Fridericias tilskyndelser til fortsat forskningsarbejde, at jeg alvorligt optog tanken om at samle mig om et større arbejde«, hedder det.¹⁰ Denne tanke blev realiseret ved, at Arup af Kultusministeriet og Kommunitetet

⁷ Ch. Seignobos og Ch. Langlois: *Introduction aux études historiques*. Paris 1898.

⁸ Ladewig 1978, s. 146f.

⁹ Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition. Studier i dansk historievitenskabs forudsætninger og normer*. Aarhus 1981, s. 379.

¹⁰ Kbh.s Universitets Festskrift juni 1908, s. 41f.

fik stipendiemidler til en længere studierejse til London, Hamburg og Berlin 1904-05 for at indsamle stof til en disputats, med læsesalen på British Museum som første stop på rejsen.

Ser det ud, skriver han herfra til Fridericia,¹¹ »som om jeg ikke ser, at Brooks Adams er partimand – og som saadan endda ret omskiftelig – som om jeg sværger til hans forklaringer som de absolut rette? Det mener jeg ikke, jeg mener blot, at de gaae i den rigtige *retning*, at hans verdenshistoriske opfattelse virkelig er *verdenshistorisk*, at han har fat i væsentlige punkter ... Det er mest derfor, jeg har skrevet den«. Arups »betænkeligheder« ved artiklen, betror han Fridericia, var blevet styrket ved, at han heri unægtelig forsvarede »en 'materiel' betragtning af verdenshistorien«, og gjorde det »med glæde«, hvad der imidlertid ville komme til at falde sammen med, at Aage Friis i et netop udkommet nummer af Det ny Aarhundrede havde forsvaret moderne dansk historieskrivning over for Holger Begtrup mod beskyldninger for at være materialistisk.¹² Et svar som Arup fandt alt for defensivt og var »uendeligt imod«. Det var højskolen, der havde at følge videnskaben, ikke omvendt: »maaske vilde da denne lille opsats synes at staa i modstrid med Friis' forsvar«, hedder det i brevet. Arups og Friis' ungdomsvenskab brast dog først, da Friis 1913 blev foretrukket som professor.¹³

Efter tilgængeliggørelsen af Arups arkiv kendes nu også Fridericias synspunkter på artiklen, som han har læst med fornøjelse: »det vil sige som en klar Fremstilling af en original Mands Opfattelse, dels i Forhold til Amerikanismens Udvikling. At hele denne Opfattelse er mig umaadelig fjern, og at jeg tror paa, at den er uhyre skæv, vil jeg ikke lægge Skjul paa. Historie er for mig Videnskaben om Menneskene, om deres Udvikling, deres Samarbejde og deres Konflikter, Menneskene taget kollektivt, nationalt og individuelt. Men saa sandt som Menneskene er meget komplicerede Væsener, saa sandt er det ikke muligt for mig at tro paa, at den verdenshistoriske Udvikling kan være bestemt ved en enkelt dominerende Faktor. Jeg tror ikke paa de Rankeske Ideer, ikke paa Verden, set igennem en Religions Farver, men absolut ikke heller paa, at man kan faa Historien ind i en Ramme af Spørgsmaalet om Udnyttelsen af Jordens Værdier. Adams lægger det hele i en ren Prokrustesseng, og jeg er bange for, at De er lidt smittet«. Fridericia finder det udmærket, at Arup

¹¹ Arup til Fridericia 6/12 1904. Arup fremhæver nedenfor.

¹² Aage Friis: Højskoleforstander Holger Begtrup og den moderne danske Historieskrivning. Det ny Aarhundrede, 2. årg. 1. hft., 1905, s. 156-61.

¹³ Jfr. ikke afsendt brev fra Arup til Friis nov. 1935, der begynder: »Hr. Professor Aage Friis. Siden vort ungdomsvenskab gik til bunds i professorkampagnen 1913« (sign. VII 3, chartek med egenhændig påskrift: »Udkast«).

er modtagelig for nye synspunkter, men råder ham til at arbejde selvstændigt videre med dem, lade disse tanker kombineres med andre, »være nyttige Momenter i Helhedsbetragtningen«. Men derfor »kunde og burde« artiklen godt trykkes efter Fridericias mening, især hvis Arup ville forme sine egne betragtninger »lidt mere forbeholdent«, førend han gjorde sig til en »omend moderat Tilhænger« af Brooks Adams ideer.¹⁴

Arup svarede med et 8 sider langt, noget abrupt brev,¹⁵ der ved sin længde indtager en særstilling blandt hans i alt 27 breve til Fridericia i tiden 1900-12. En mere udførlig tolkning af Arups filosofiske overvejelser i brevet over årsagsforklaringernes plads i den historiske skildring har Manniche givet, hvortil må henvises.¹⁶ Det har lige siden studieårene, skriver Arup, været ham magtpåliggende at have en samlet opfattelse af historien, dens form og betydning som videnskab, og af historiens forhold til de andre videnskaber om mennesket. En del af løsningen på disse problemer har han fundet dels hos Seignobos og hans begreb om »l'histoire commune«: »hvorved [S.] synes at forstaa de givne historiske samfunds konflikter og faktiske ydre forandringer, verdenshistoriens hele ydre forløb, ganske nøgternt angivet«. ¹⁷ Dels hos Brooks Adams, der har givet ham »et staasted«: »Det som Brooks Adams gør – og det eneste punkt, hvori jeg er hans tilhænger – er at han forklarer denne verdenshistoriens ydre forløb væsentligt ud fra handelens, mindre end jeg kunde ønske det, ud fra industriens historie. Jeg mener som han, at verdensmagternes ydre stigen og fald er i det væsentlige fremkaldt af disse aarsager, intet mere. Ingen ved noget om, at 'civilisationen', menneskenes højeste udvikling, bedst opnaas indenfor verdensmagternes omraade; Br[ooks] A[dam]s første bog¹⁸ er jo forkert i sin hele opfattelse, selvom den maaske fremdrager et moment af betydning«, siger Arup. »Jeg har i lang tid ment, at verdenspolitikken og verdenshistorien bestemtes saaledes, og jeg maa sige, at denne forestilling blev i høj grad fæstnet ved Deres forelæsninger. Ikke at disse aarsager altid vare i virksomhed, heller ikke at de i hver given situation i øjeblikket var de stærkest fremtrædende, endside de eneste, men at de alligevel er de stedsevarende, de stedsevirkende«.

¹⁴ Fridericia til Arup 12/12 1904, NKS 2874 fol. (alle citerede breve fra Fridericia til Arup heri).

¹⁵ Arup til Fridericia 16/12 1904.

¹⁶ Manniche 1981, s. 380.

¹⁷ Jfr. Ch. Seignobos: *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Paris 1901, s. 160-62.

¹⁸ Arup mener: *The Law of Civilization and Decay*, 1895.

Manniche mener, at beskæftigelsen med Brooks Adams har bragt Arup frem til en for en syntesehistoriker nødvendig »helhedsopfattelse«, der kan etablere orden i et kaos af årsager. De væsentligste elementer heri har dog ifølge Manniche allerede været til stede i form af Fridericias synspunkter: »Adams har således snarest fungeret som en art katalysator, der har fået de allerede i den radikale tradition liggende brikker til at falde på plads for ham og givet ham et ståsted«. ¹⁹ Vurderingen ligger i forlængelse af Arups egen opfattelse. Fridericia selv er mere forbeholden, som det nu kan ses, ud fra en idealistisk forestilling om enkeltindividets betydning, men går i øvrigt ikke ind i nogen diskussion med Arup: »Men omvendt mig har De nu ikke gjort. Jeg tror paa Personernes Betydning (f.Eks. Aleksander den Store) ogsaa for de internationale Forhold, og jeg synes, at De har forsét Dem paa Seignobos' l'histoire commune der jo ikke er andet end et Udtryk for gamle Tanker om visse fælles Træk ved de forskellige Tider«. ²⁰

P. Munchs vurdering

Arup understregede i sit lange brev 16/12 1904, at han lige så lidt som Fridericia mente, at der kunne gives »en formel« til forklaring af alle sider af historien. I forlængelse af Fridericias indvendinger indføjede han godt en halv side håndskrevne bemærkninger i det oprindelige, maskinskrevne manuskript, der skulle klargøre hans eget standpunkt og indskrænke Brooks Adams teorier til væsentligst at have betydning for »l'histoire commune«. ²¹

Fridericia har derefter som ønsket af Arup videresendt artiklen til P. Munch. Denne viste sig imidlertid koldsindig og returnerede afhandlingen til Arup i London. Munch kunne i Brooks Adams teorier ikke opdage noget som helst nyt: »jeg synes, der er saa mange af de Historikere, der sværmer for Teorier, som har doceret noget lignende. Og hans anvendelse af den paa Historien, saaledes som De gengiver den i Referatet af hans Bøger synes mig unægtelig at være den tarveligste Godtkøbsfilosofi af ganske samme Værdi, som den vore Højskoleforstandere præsterer«. 99 ud af 100 af de »Systemer«, de store landes videnskabsmænd så dristigt opbyggede, var dog kun »en Forening af Trivialiteter og Vrøvl«, og Brooks Adams hørte i Munchs øjne til blandt de 99. Helt

¹⁹ Manniche 1981, s. 380.

²⁰ Fridericia til Arup 3/1 1905.

²¹ En amerikansk historiker, s. 17.

afvisende var Munch imidlertid ikke. Det interessante for ham var omslaget hos Brooks Adams »under Indtryk af de sidste Aars amerikanske Imperialisme. Hvis De vilde fremstille ham som Eksempel paa denne, vise hvorledes den har forvandlet ham og hvad den har ført ham til, saa vilde det tiltale mig. Saa kunde De jo gerne tage Teorien med men derimod udelade Referatet af den haabløse Anvendelse, der jo ogsaa fylder drabeligt«. ²²

Regalismen

Denne omarbejdelse blev ikke til noget. Grunden var sandsynligvis, at Arup et par måneder før han sendte *En amerikansk historiker* til Fridericia, også havde sendt ham sin artikel *Den europæiske Regalismes Oprindelse* med henblik på optagelse i *Historisk Tidsskrift*: »det har taget mig en god stund, inden jeg kunde bekvemme mig til at gøre den endelig færdig – og endnu er jeg langt fra tilfreds med den ... Inden jeg rejste, talte jeg et par ord til professor Steenstrup om den og fortalte ham, at den ikke var om dansk historie, men af verdenshistorisk betydning; han syntes dog at kunde tænke sig muligheden af at optage den«. ²³

Oprindeligt havde Arup i sammentrængt form holdt artiklen som foredrag. Fridericia svarede tilbage, at afhandlingen i dens nuværende form faldt ham lidt tung, »hvor dygtig og selvstændig den end sikkert er. De forskellige Traade, praktisk økonomisk Politik, Romerret, germansk Ret, er mig ikke helt paa den ene Side tilstrækkelig skilte, paa den anden Side ikke tilstrækkelig slynget ind i hinanden. Men et stort og alvorligt Arbejde er det sikkert, der viser Deres Evne og Lyst til at gaa Deres egne Veje«. ²⁴

Efter godt tre måneders overvejelse endte redaktionen (Fridericia, Holm og Steenstrup) med at refusere artiklen, et udfald Fridericia havde forudset og privat adviseret Arup om. Man anerkendte, at den var udarbejdet med »megen Dygtighed«, men så sig ikke i stand til at optage afhandlingen, »fordi den i saa ringe Grad behandler dansk Historie og Forf. selv udtaler, at han i dette afsnit ikke bygger paa selvstændige

²² P. Munch til Arup 17/1 1905, NKS 2874 fol. Noget kom der alligevel ud af kontakten: I *Det ny Aarhundrede*, 2. årg. 19. hft., 1. juli 1905, bragtes Arups artikel: *Engelsk Kolonistyre i Indien: Pax Britannica. Hungersnøden*, s. 346-53. (Ikke medtaget i Aksel E. Christensens bibliografi over Arups produktion i Kbh.s Universitets Festskrift nov. 1952 eller i hans bibliografi i det i note 5 nævnte værk.)

²³ Arup til Fridericia 1/10 1904.

²⁴ Fridericia til Arup 6/10 1904.

Undersøgelser, og fordi Afhandlingen ved sin noget tunge Form ikke egner sig til at danne en Undtagelse fra Tidsskriftets traditionsmæssige Princip«. ²⁵

Samtidig anbefalede man artiklen til optagelse i Nationaløkonomisk Tidsskrift, en forbindelse Fridericia formidlede gennem Marcus Rubin. Arup omarbejdede foråret 1905 artiklen. Redaktøren af tidsskriftet, Adolph Jensen, fik forinden 1. version til gennemlæsning ved Fridericias mellemkomst: »men maa jeg ikke bede Dem om endelig at sige til ham, at den vil blive ganske omskrevet; at polemisk og noget historisk stof vil bortfalde, at forskellen mellem *ret* og *praksis* vil blive skarpere betonet, og at den vil blive saa kort og klar som mulig«. ²⁶

Da Arup samtidig skulle indsamle stof til disputatsen, har han lagt *En amerikansk historiker* til side. Januar 1905 meddeler han Fridericia, at han har fået artiklen retur fra Munch, og at han naturligvis var »ærgelig« derover: »Det kan jo være, at den var noget taabelig skrevet – hvad jeg synes, der er rigtig deraf, maa ialtfald siges paa en anden maade. Blot faar man undertiden en ængstende følelse af at arbejde med ting, der – hjemme i det mindste – ikke interesserer andre end en selv«. ²⁷ At artiklen på den anden side ikke har været Arup ligegyldig, tør man givetvis slutte af, at han har gemt den som andre artikler næsten 50 år blandt sine papirer.

Syntese og materialistisk historiesyn

I perioden 1903-16 lægger Arup stor vægt på at frembringe en helhedsopfattelse ud fra kildematerialet. Synteskravet fremsættes med skarpheit i *En amerikansk historiker*. Brooks Adams bøger svinger omkring »fundamentale historiske spørgsmaal, der synes mere og mere paatrængende at kræve en løsning«. ²⁸ Mange og vægtige indvendinger kan rettes mod dem, siger Arup:

»Men en indvending forekommer mig virkningsløs. Det er den, at den verdenshistoriske enhed, han frembringer, er hvad der kan udskrives som 'materiel' enhed. Hvis studiet af menneskenes materielle livsvilkaar og virken fører til en sammenhængende betragtning af verdenshistoriens gang, der vanskelig naas ad anden vej, saa maa den historiske forsken arbejde med den som grundlag. Paa forhaand at afvise et saadant forsøg ved, som nogle af hans kritikere have gjort, at erklære det vilkaarligt, hvilke begivenheder man vil udnævne til at være aarsag

²⁵ Fridericia til Arup 3/1 1905.

²⁶ Arup til Fridericia 23/2 1905. Arup udhæver.

²⁷ Arup til Fridericia 31/1 1905.

²⁸ *En amerikansk historiker*, s. 2.

eller virkning, vil sige, ikke at forstaa, at al videnskabelig forsken til enhver tid maa stræbe mod og maa bevæge sig gennem sammenfattende betragtninger. Heller ikke behøver denne betragtning at ville forklare alt; den hævder blot, at indenfor alle materielle forhold er der en verdenshistorisk sammenhæng og overlader til fremtidig forsken at afstikke grænserne for dens indflydelse paa al anden kulturudvikling. I sin mest beskedne form kræver den da blot den plads, som selv Seignobos vil indrømme 'l'histoire commune'.

Det er med denne begrænsning, at hans opfattelse synes mig af interesse. Men det maa vel forstaaes, hvor stærk denne begrænsning i virkeligheden er. L'histoire commune skal kun omfatte verdenshistoriens ydre forløb, er ret beset kun det samme som verdens rent politiske historie. Den kan nøjes med at give en skildring, hvor alle de enkelte begivenheder ere rigtigt fremstillede, med blot at berette om, hvornaar og paa hvilken maade riger vandt magt og sank. Men hvis den vil begynde at spørge om aarsagerne til disse forandringer og navnlig, om de ere af samme natur, saa maa den, som den allerede har begyndt, gaa ad den vej, som Brooks Adams mere konsekvent en nogen anden følger. Den vil finde, at den i sig maa optage industriens og handelens historie, fordi forklaringer og aarsager – ikke maaske de i hvert enkelt historisk øjeblik mest fremtrædende eller mest bestemmende, men de aarsager, der virke stadig i lange tidsrum og som i sine virkninger ere mest afgørende, ere at finde der. Men herfra og til at tro, at man har fundet almindelige 'love' for hele den menneskelige 'civilisation', hvorledes man nu vil definere dette udtryk, er der et uhyre spring.²⁹

De to første artikler, hvor Arups særpræg som forsker kommer frem, er den lange afhandling i Historisk Tidsskrift om hertugdømmernes finansielle erhvervelse (1903) og anmeldelsen sammesteds 1904 af William Christensens bog om dansk statsforvaltning i 1400-tallet.³⁰ De opstiller »de principielle krav til helhedsopfattelse og anlægger også allerede visse rammer«, men »de empiriske lovmæssigheder«, Arup forlanger som retningslinier for »metodisk regelbundet digtning over kendsgerningerne«, formuleres først senere og da gradvis i Arups produktion.³¹ Produktionen 1903-07 domineres af modstillingen *praksis* (økonomiske faktorer, især handel og finanspolitik) og *teori* (især stats- og handelsret) med henblik på at definere de bestemmende kræfter i den historiske udvikling. Efter 1907 suppleres dette (materialistiske) historiesyn med »massesynspunktet«, at det er folket, der ved dets daglige arbejde skaber historien.³² Miljøet, arbejdet, samfundet former politik, ideologi og

²⁹ En amerikansk historiker, s. 16f.

³⁰ Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460-1487. HT 7. rk. IV, s. 317-88, 399-499. – Anm. af William Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede. HT 7. rk. IV, s. 529-58 og i Historische Zeitschrift Bd. 96, s. 514-16.

³¹ Jfr. Ladewig 1978, s. 146.

³² Hans Kryger Larsen: Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af Arups videnskabs- og historiesyn 1903-1916. Odense University Studies in Social Sciences vol. 30. Odense 1976, s. 41, 52.

kultur; praksis går altid forud for teori;³³ i overensstemmelse med positivismens anti-idealistiske grundlag og sigte. En tilsvarende modsætning mellem, med Aksel E. Christensens udtryk, ædelmetaller og handel – nationalfølelse og idéstrømninger er underforstået i *En amerikansk historiker*.

Hans Kryger Larsen, der har behandlet Arups forfatterskab 1903-16, men ikke nævnt artiklen om Brooks Adams, finder, at Arups arbejder for perioden 1903-07 præges af et historiesyn, hvor »de økonomiske faktorer øver den afgørende indflydelse på den historiske udvikling«, og at dette synspunkt får stigende betydning i den behandlede periode: Fra en noget usikker begyndelse i artiklen om den finansielle side af hertugdømmernes erhvervelse »afklares« dette motiv i William Christensen-anmeldelsen og *Regalismen*, »hvor den kulturelle, idémæssige påvirkning efterhånden udmanøvreres som bestemmende faktor«.³⁴

Som tidligere nævnt må *En amerikansk historikervære* skrevet i umiddelbar forlængelse af 1. version af *Regalismen*.³⁵ Artiklen om Brooks Adams får på denne baggrund interesse ved at være det teoretisk mest eksplicite arbejde i Arups produktion før 1907, hvad angår historiesynet. Brooks Adams bekræfter Arup i den materialistiske historieopfattelse, han selv arbejder sig frem mod før disputatsen,³⁶ og i forestillingen om, at syntesen skal skabes på grundlag heraf.

Anmeldelser og materialistisk historieteori

Det materialistiske historiesyn kommer også til syne i Arups anmeldelser i perioden 1903-16. I anmeldelsen af Det sekstende Aarhundrede kritiseres Erslev i høflige vendinger for traditionsbundet at have givet en skildring af dette tidsrum alt for opfyldt af Luther, »sur Teologi og 'Religionskrigenes' falske Etiketter«.³⁷ Omvendt roses Fridericia for i Det syttende Aarhundrede at have givet omfattende skildringer af samfundstilstanden: administration, sociale forhold, økonomisk og kommerciel virksomhed, »alle de mange Sider af Samfundslivet, der, selv hvor de ikke

³³ Ladewig 1978, s. 142.

³⁴ Hans Kryger Larsen 1976, s. 40.

³⁵ Arup sendte *Regalismen* til Fridericia 1/10 1904 og *En amerikansk historiker* til ham 6/12. Da Arup omtaler Theodore Roosevelts indbydelse (21/10 1904) til den 2. fredskonference i Haag som præsentisk, kan artiklen altså ret nøje dateres.

³⁶ Studier i engelsk og tysk handels historie. En undersøgelse af kommissionshandelens praksis og teori i engelsk og tysk handelsliv 1350-1850. Kbh. 1907.

³⁷ *Poliitkens kronik* 23/5 1910.

direkte spiller ind i den politiske Udvikling, i saa høj Grad bidrager til Forstaaelsen heraf«. ³⁸ Det var formentlig også Arups utilfredshed med Erslevs indholdsmæssige (saglige) traditionalisme, der fik ham til mange år senere at søge at hindre nyudgivelsen af dennes Oversigt over Middelalderens Historie, oprindeligt overladt til Arup, foretaget af Koht. ³⁹ Arups klare og fremtidsrettede ønske i *En amerikansk historiker* om en mindre Europa-centreret verdenshistorie mærkes i anmeldelsen af Verdenskulturen, redigeret af Aage Friis, der ifølge Arup rettelig burde have heddet: Almindelig Kulturhistorie, idet »mangfoldige og væsentlige Sider af Verdens Kultur i Fortid og Nutid deri overhovedet ikke omtales«. ⁴⁰

Arups danmarkshistorie skulle være det danske folks historie, arbejdets historie. I 1915 sluttede Arup sin anmeldelse af Schücks Svenska Folkets Historia med at bebrejde denne, at han i sin skildring havde skudt selve det svenske folks arbejde til side, »dets egentlige og sande historie«. ⁴¹ Denne vigtige forestilling fødes allerede i *En amerikansk historiker*:

»En hovedindvending er der at gøre mod hans [Brooks Adams] hele grundbetragtning. Den er for snever, den lader næsten kun de aarsager raade, der ere givne i selve jordens natur. Den inderste drivkraft synes stadig at være ombytningen af Indiens naturprodukter med metaller. Der tages ikke tilstrækkeligt hensyn til det menneskelige arbejde paa at forandre og udnytte naturbetingelserne«. ⁴²

Dermed har Arup også angivet, hvad han anser for at være begrænsningen ved Brooks Adams teori om ædelmetallerne og handelen, og deraf kommer også hans beklagelse af, at Adams forklarer »verdenshistoriens ydre forløb væsentligt ud fra handelens, mindre end jeg kunde ønske det ud fra industriens historie«. ⁴³

³⁸ Tilskueren 1911, s. 328.

³⁹ I Arups arkiv findes betydelige forarbejder til en håndbog i verdenshistorie (sign. III C 2, jfr. III B 7) samt korrespondance med Erslev og Anna Hude om nyudgivelse af Oversigten (sign. V 20).

⁴⁰ HT 8. rk. IV, 1912, s. 181.

⁴¹ Svenska Folkets Historia. I, 1: Henrik Schück: Forntiden och den äldre medeltiden, Lund 1914. HT 8. rk. VI, 1915, s. 145.

⁴² En amerikansk historiker, s. 18.

⁴³ Arup til Fridericia 16/12 1904.

Brooks Adams som historiker og historiefilosof

Brooks Adams, 4. generation af den prominente Boston-familie med den store indflydelse på amerikansk historie,⁴⁴ synes som historiefilosof at have været meget læst i en årrække både i USA og i Vesteuropa. Hans historieteori i *The Law of Civilization and Decay* (1895)⁴⁵ karakteriseres ved den altdominerende rolle, ædelmetallerne spiller deri:

»Man har længe forstaaet, at pengemængdens forøgelse eller forringelse er en overordentlig væsentlig faktor i den historiske udvikling, meget fortælles derom for tiden fra aar 1000 til henimod 1600, alle ere enige om at se hele det 16. aarhundrede paa baggrund af guldtilførslerne [sc.] fra Peru. Ingen, der har læst Rogers,⁴⁶ mener derfor at skulle kaldes Marxist. Hvad alle bruger som væsentlige forklaringer for nogle aarhundreder, det bruger i denne bog Brooks Adams som forklaring for alle de aarhundreder, vi kende«.⁴⁷

Arups afvisning af bogens forsøg på at opstille videnskabelige love for den historiske udvikling skyldes flere forhold. Nøglen til Brooks Adams historieteori i *The Law of Civilization and Decay* er i mange henseender en økonomisk fortolkning af udviklingen. Adams har lært af Karl Marx og socialistiske teoretikere; men hans historieteori er fundamentalt psykologisk og darwinistisk.⁴⁸ Hertil kommer, at Brooks Adams forhold til empirien er meget skrøbelig (jfr. nedenfor), mens Arup vil fundere de historiske lovmæssigheder empirisk. I brevet til Fridericia (16/12 1904) bebrejder Arup netop Brooks Adams, at han ikke ser behovet for yderligere specialisering inden for historien, før man forsøger på at formulere sådanne lovmæssigheder:

⁴⁴ John Adams (1735-1826), vicepræsident 1789-97, præsident 1797-1801. Sønnen John Quincy Adams (1767-1848), udenrigsminister 1817-25, præsident 1825-29. Brooks Adams far, Charles Francis Adams (1807-86), diplomat (bl.a. ambassadør i England under den nordamerikanske borgerkrig 1861-65). Brooks Adams selv, rigmand og kosmopolit, var nær ven af Theodore Roosevelt. Brooks Adams bror var historikeren og forfatteren (selvbiografien) Henry Brooks Adams (1838-1918). Om Brooks Adams se Arthur F. Beringause: *Brooks Adams. A Biography*. New York 1955. Desuden Timothy Paul Donovan: *Henry Adams and Brooks Adams: The Education of Two American Historians*. Norman, Oklahoma 1961.

⁴⁵ *The Law of Civilization and Decay: An Essay on History*. London og New York 1895. Genudg. 1897, 1903, 1910, 1921 og 1943 (muligvis flere gange, jfr. Beringause 1955, s. 396). For en gennemgang af bogen se Beringause 1955, s. 117-28.

⁴⁶ Thorold Rogers(?), jfr. Seignobos 1901, s. 264, hvor denne, i samme kapitel som Brooks Adams, karakteriseres som tilhænger af »interprétation économique de l'histoire«.

⁴⁷ En amerikansk historiker, s. 3f.

⁴⁸ Beringause 1955, s. 124.

»Man ønsker, at man kunde afklæde denne bog dens titel, dens forord, der taler store ord om 'videnskabelige love' og vil fortælle os, at den menneskelige energi har to hovedformer: 'frygten' og 'begæret'; frygten, der i det den ophidser indbildningskraften, skaber en usynlig verden, en tro, et præsteskab; begæret, der giver sig udslag i handel og krig – og de deraf følgende almindeligheder: den religiøse, imaginative verden, det 11., 12. og tidlige 13. aarhundrede med al sin tro og sine gotiske kirker; den merkantile verden: Venedig, Genua, Pisa, Firenze, hvis udvikling bedst aflæses i deres pengeprægning og møntsystemer. Alt dette ønsker man bort af bogen, saa den blot blev en fyldigere gentagelse af hans lille, samtidig udarbejdede afhandling om *the gold standard*.⁴⁹ Det er dog denne, der giver alt godt, der findes i *law of civilization and decay*.⁵⁰

I *The New Empire* forklarer Brooks Adams verdenshistoriens forløb som resultat af verdenshandelscentrenes forskydning fra øst mod vest: Mesopotamien, Ægypten, Grækenland, Macedonien, Rom, Venedig og London, for i Brooks Adams samtid at ende på den anden side Atlanterhavet i New York. I oldtid (og middelalder, der behandles ganske summarisk) bevirkes handelsomsætningen af ædelmetallerne.⁵¹

Aksel E. Christensen siger, at Arup hos Brooks Adams fandt »velkomne stimulanser« til sine, altså allerede eksisterende, ideer om ædelmetalernes betydning. I Arups produktion før 1905 ses dog ingen behandling heraf, hvorfor det måske kunne synes nærliggende at slutte, at det er Brooks Adams, der først har henledt Arups opmærksomhed herpå. Optegnelser i Arups arkiv tyder imidlertid på, at Arup virkelig selv i tidlig ungdom har kredset om lignende ideer.⁵²

⁴⁹ *The Gold Standard: an Historical Study*. Boston 1894. Rev. udg. 1895, 1896 og 1897. Genoptrykt i *Fortnightly Review* vol. LXII, august 1894, s. 242-62. For en tolkning se Beringause 1955, s. 106-109.

⁵⁰ En amerikansk historiker, s. 3.

⁵¹ Jfr. Arups referat af værket i *En amerikansk historiker* s. 10-15. For en tolkning se Beringause 1955, s. 225-42.

⁵² Med sin formulering har Christensen sandsynligvis tænkt på en række små optegnelser i Arups arkiv, som han karakteriserer som spredte optegnelser »fra studenteraarene« (Kbh.s. Universitets Festskrift, s. 117). På en liste, »Nugæ mentis«, over mulige emner til afhandlinger ses, at den unge Arup har været optaget af, om »den aarlige store pengeudførsel fra Rom til Østasien [har] bidraget til at mindske pengeomløbet indenfor det romerske rige, fremkaldt [overstreget: stigende] faldende priser og bidraget til en overgang fra pengeøkonomi til naturaløkonomi?« Ny optegnelse: »Dette er da mit arbejdes første these: ... saa var den nærmeste grund til Romerrigets fald den, at den cirkulerende pengemængde stærkt formindskedes ved bortflyden til Indien. Man vil maaske kunne gaa et skridt længere tilbage i aarsagsrækken og sige, at grunden hertil atter var den manglende industri«. (Chartek med egenhændig påskrift: »Forskellige Ideer«, sign. VII 2). Arups optagethed i studieårene af sådanne problemer forklarer naturligvis i høj grad hans begejstring ved mødet med Brooks Adams få år senere. – En anden mulighed er imidlertid, at sidstnævnte optegnelse er samtidig med *En amerikansk historiker*.

Brooks Adams ser Roms undergang og fald som resultat af ædelmetallernes udstrømning. De romerske stormænd ville, at deres liv skulle smykkedes med al Indiens naturlige rigdom:

»Men de maatte give deres ædelmetaller i bytte derfor. Hvad kunde Rom, uden industri, uden rigdom paa naturprodukter byde Indien andet til gengæld? Brooks Adams har ret i saa gennemført at fremhæve Indiens mægtige indflydelse, hvorledes det i langt det største spand af den historisk kendte tid har kunnet drage til sig al verdens rigdom i ædelmetaller til gengæld for sin naturs vidunderlige rigdom.«⁵³

Det senere forfatterskab lægger på tilsvarende måde stor vægt på ædelmetallernes betydning. Arups planer om at efterprøve Brooks Adams ideer i en publikation om det engelske levantkompagnis rolle som formidler mellem Europa og Asien blev afbrudt ved udnævnelsen til underarkivar i udenrigsministeriet 1. oktober 1908.⁵⁴ Stof fra dette arbejde indgår imidlertid i *Varehandelens Historie i Omrids*, hvor Arup i international sammenhæng uddyber sine synspunkter. Andre synspunkter er overført fra *En amerikansk historiker*, herunder først og fremmest ideerne om ædelmetallerne.⁵⁵

Arup anså tidsrummet fra 1300 til ca. 1750 for en økonomisk stagnationsperiode i Europa; et synspunkt han først fremsatte i de to for danmarkshistorien centrale landbohistoriske afhandlinger fra 1915-16: »Fremgangen i disse fem Aarhundreder var ujævn og i det hele ringe, set i Forhold til de foregaaende tre.«⁵⁶

Perioden 1570-1624 var en sådan fremgangsperiode, der fik sin »overdaadige glans« ved, at den hidtil så nøjsomme europæiske verden nu i større stil kunne gå fra »naturaløkonomi« til »pengeøkonomi«, fordi den nye verden, Amerika, var »uhyre rigt paa ædelmetaller«, hedder det i danmarkshistorien. Ædelmetallerne havde hidtil kun kunnet fås »i det beskedne omfang, som de europæiske produktionssteder af ædelmetal tillod.«⁵⁷ Det trængte ud i vide samfundskredse, at hvad det gjaldt om, var »at erhverve en kapital i penge, i udmøntet ædelmetal«. Ved år 1600

⁵³ *En amerikansk historiker*, s. 4f.

⁵⁴ Jfr. Aksel E. Christensen 1952 (HT), s. 781f.

⁵⁵ Om ædelmetallerne se også *Varehandelen*, s. 389, 391, 393f., 396, 399f., 407 og 410.

⁵⁶ Kortfattet *Oversigt over Bebyggelsen og Brugen af den danske Jord indtil de store Landboreformer* (1915), *Dansk Land III*, s. 235-45 og 265-78; jfr. *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser I*, s. 331f. Samme synspunkt findes i Arups svar (1926) på den videnskabelige kritik af danmarkshistoriens 1. bd.: *Gendrivelse af mine Kritikere i Historisk Tidsskrift*, jfr. *Udvalgte afh. og anm. II*, s. 463: Efter år 1300 begynder i Europa den stilstand i økonomisk, »og som følge deraf i politisk udvikling«, der først overvandt ca. 1750.

⁵⁷ *Danmarks Historie II*, 1932, s. 595f. Jfr. *Varehandelen*, s. 401-03.

begynder pengekapitalismens tid, »som vi endnu lever i«. ⁵⁸ En følge af, at ædelmetal fremkom i så rigelig mængde, var, at varepriserne steg. Dynamikken i den økonomiske vækst finder Arup særlig i ædelmetalimportens betydning; væksten forklares monetært. ⁵⁹ Arup beklager i den forbindelse, at dansk historisk forskning har forsømt at følge Will. Scharlings prishistoriske undersøgelse op: »Grunden til dette højst beklagelige forhold er vel at søge i den uvilje, som den saakaldte materialistiske historieopfattelse vakte hos 19. aarh.s historikere, den tanke, at folkenes politiske udvikling og hele den historiske verdensudvikling i langt højere grad end ved de aandelige værdier bestemtes ved det økonomiske livs udvikling«. ⁶⁰ Dette hovedsynspunkt i Arups forfatterskab har Brooks Adams sin store andel i.

Som historiker forekommer Brooks Adams mindre spændende: en tidstypisk og dogmatisk positivist med et stærkt selektivt forhold til empiri, primært interesseret i de kendsgerninger, der synes at bekræfte hans a priori love og teorier: »I try to present a method, not an historical study. I use history as little as possible, and only as an illustration. Anyone can gather facts if only they have a plan upon which to arrange them«, sagde Brooks Adams selv om *The New Empire*. ⁶¹ »Adams was doing what [Herbert] Spencer had done before him: he was fitting facts, gathered second-hand, to a predetermined system«, ⁶² skriver Beringause om hans første bog. ⁶³

The Emancipation of Massachusetts indeholder en skildring af koloniens ældste historie indtil uafhængighedskrigen. Bogens antiklerikale tendens (som også findes i *The Law of Civilization and Decay*) har imidlertid tiltalt Arup:

»Skildringen af dette theokratiske styre er bogens væsentligste indhold, og man læser den med forfærdelse. Her viser religiøst snæversind og ufordragelighed sig i en utilsløret skikkelse, kun saare løseligt dækker religionen over smaa sjæles herskelyst ...

⁵⁸ Danmarks Historie III, udg. ved Aksel E. Christensen 1955, s. 11.

⁵⁹ Udførligere (herunder om de tekniske fremskridts betydning) hos Ladewig 1978, s. 144 og 146 med note 23. – Ved midten af det 18. årh. forøgedes ædelmetalproduktionen i Amerika atter ved fund af nye guldlejer i Brasilien, med ny vækst til følge, jfr. Varehandelen, s. 414. Den egentlige verdenshandels gennembrud efter 1850 »foranledigedes« ved fund af guld i Californien (1848) og New South Wales, Australien (1851), se videre Varehandelen, s. 418f.

⁶⁰ Danmarks Historie II, s. 596.

⁶¹ Beringause 1955, s. 242.

⁶² Beringause 1955, s. 82.

⁶³ *The Emancipation of Massachusetts*. Boston 1887. Genudg. Boston 1919 med undertitlen: *The Dream and the Reality*. For en gennemgang af bogen se Beringause 1955, s. 79-94.

Den, der har set reformationen bevæge sig paa denne maade, hvor intet hindrede dens frie udfoldelse, skal ikke blive besjælet af nogen stærk sympathi for den eller fyldes af megen ærbødighed for dens aandelige indhold og betydning. Det er ikke mærkeligt, at da Brooks Adams i den følgende tid fortsatte sine studier over reformationstiden, kom han nu til stærkt at fremhæve bevægelsens økonomiske aarsager og betydning. Det har en og anden før sagt i Europa, og Seignobos⁶⁴ klassificerer da ogsaa Brooks Adams blandt Marx elever, blandt dem, der sige: Luther troede at kæmpe for at fastslaa en trosretning, men han var kun det tyske borgerskabs fører i kampen mod pavehoffets udplyndringer«. ⁶⁵

Det var denne økonomiske tolkning af reformationen, der fremkaldte hård kritik fra Arups konservative anmeldere af Danmarkshistorien i dagpressen. ⁶⁶

Amerikansk historie

Munch ville, at Arup skulle omarbejde sin artikel, så hovedvægten kom til at ligge på den frembrydende amerikanske imperialisme og dens betydning for Brooks Adams produktion. Reaktionen er forståelig for en redaktør af et alment (blandet) tidsskrift som Det ny Aarhundrede. Interessen for amerikanske forhold lå som bekendt i tiden: Henrik Cavling, Johannes V. Jensen og Knut Hamsun havde alle været i USA, og i 1908-09 drog Arups næsten jævnaldrende kollega, den norske historiker Halvdan Koht, på studierejse dertil.

Sandsynligvis er Arup første gang blevet opmærksom på Brooks Adams navn i Reading Room på British Museum: »Jeg har styrtet mig ind i en gennemgang af alle mulige tidsskrifter fra de seneste aar, i den mest moderne historiske litteratur – ikke mindst af amerikansk oprindelse«, skriver han til Fridericia efter ankomsten til London. ⁶⁷ Men Arup synes overhovedet på dette tidspunkt at have været velorienteret om amerikanske forhold: »I amerikanske aviser, som min onkel har sendt mig, har jeg set referater af den store videnskabelige kongres; Prof. Høffdings og Jespersens foredrag nævnes blot, omhyggeligt refereres kun enkelte Amerikaneres; deriblandt et om historie, der efter referatet at dømme var frygteligt.« ⁶⁸

⁶⁴ Jfr. Seignobos 1901, s. 262f.

⁶⁵ En amerikansk historiker, s. 2f.

⁶⁶ Paul Holt: Kristeligt Dagblad 29/10 1932 (kronik), Henning Kehler: Berlingske Tidende 4/10 og 5/10 (kronikker).

⁶⁷ Arup til Fridericia 1/10 1904.

⁶⁸ Arup til Fridericia 10/10 1904. Arups onkel var farbroderen Fredrik Arup, siden 1876 bosat i London. Den videnskabelig kongres omtales også i indledningen til En amerikansk historiker.

Amerika »er ungt i sin forsken, undertiden naivt; det har en trang til dristigt at generalisere, hvor det grundigere og mere beherskede Europa holder sig forsigtigt tilbage«, siger Arup i indledningen til *En amerikansk historiker*:

»Der har tidligere været, der er dygtige amerikanske historikere, der har arbejdet efter de bedste europæiske mønstre. Men med Brooks Adams begynder indenfor historien denne unge amerikanske forsken, der vil se større og føre videre end den europæiske. Den gennemstrømmer alle hans bøger. Men dertil er det interessant at se, hvorledes det sidste tiars amerikanske følelssvingninger afspejle sig i dem, hvor mægtigt og pludseligt denne nye tro paa Amerikas fremtid bryder igennem, og hvor stærkt den forandrer den grundstemning, der farver hans forsken. Saa stor er denne fremtid, at den kun kan ses paa baggrund af opstandne og svundne verdensriger, mellem dem og det maa forbindelseslinierne drages. Deri styrkes tendensen til de hurtige generalisationer; men hvor naive og letkøbte end mange af dem er, hvor lidet originale end de fleste af dem er, saa svinge de dog omkring fundamentale historiske spørgsmaal, der synes mere og mere paatrængende at kræve en løsning.«⁶⁹

Arups behandling af amerikansk historie 1890-1904 påkalder sig mest opmærksomhed ved, at han under påvirkning af Brooks Adams, der i partimæssig henseende som nævnt var noget svingende, røber sympati ikke blot for den reformvenlige republikanske præsident Theodore Roosevelt, hvad der er rimeligt, men også for dennes konservative forgænger McKinley, og at han udtrykker en ret vidtgående forståelse for trusternes berettigelse og den amerikanske imperialisme (spansk-amerikanske krig 1898, erhvervelsen af kanalzonen i Panama 1903).⁷⁰ Arup havde dog på samme tid meldt sig ind i Den Radikale Klub i København.⁷¹

»Man vil da se, at denne bog [*The New Empire*] indeholder de grundbetragtninger, hvorpaa det nu saa sejrriige republikanske program hviler; uden trusterne havde alt dette været umuligt, derfor kan man ikke, som demokraterne vil, bekæmpe dem med love, men vel kræve den størst mulige offentlighed i hele deres organisation og virkemaade, saaledes som Roosevelt forlangte det i sit program, og som han i disse dage synes at være begyndt derpaa i praksis ved en indledet undersøgelse af petroleumtrustens forhold.⁷² Og saaledes ser den af

⁶⁹ *En amerikansk historiker*, s. 1f.

⁷⁰ I artiklen *Engelsk Kolonistyre i Indien* viser Arup forståelse for større indisk uafhængighed, men ikke egentlig modvilje mod den engelske imperialisme.

⁷¹ Erik Rasmussen og Roar Skovmand: *Det radikale Venstre 1905-1955. 50 års folkeligt og politisk virke*. Kbh. 1955, s. 18f.

⁷² *Standard Oil Company*, jfr. Lewis L. Gould: *The Presidency of Theodore Roosevelt*. University Press of Kansas 1991, s. 27, 142f., 213, 215f., 247, 279 og 288.

demokraterne bekæmpede amerikanske imperialisme ud; den udspringer af den sikre forventning om, at Amerika er bestemt til at overtage Englands plads som centrum i det ene store verdenssystem. Dermed følger de højeste pligter, og som det var den russiske kejser, der sammenkaldte den første Haagerkongres,⁷³ saaledes er det nu Amerikas præsident,⁷⁴ der indbyder til den anden«.⁷⁵

Brooks Adams mente, at England som stormagt siden 1870 var i tilbagegang, et forhold Arup gør meget ud af i sit referat af *America's Economic Supremacy*.⁷⁶ Han var imperialist og overbevist om nødvendigheden af USAs kommende stormagtsrolle i verdenspolitikken. I sidstnævnte bog forudså han bipolariteten mellem USA og Rusland i det 20. århundrede, med USA som den sejrende part. Han mente imidlertid, at guldmøntfoden skadede landet og gjorde sig i *The Law of Civilization and Decay* til talsmand for bimetallismen:

»Man forstaar af konklusionen, at denne bog er udgivet i 1895; den er undfanget i Amerikas vanskeligste og mørkeste aar. Den er præget af den stemning, der aaret efter slog Bryan⁷⁷ imøde, da han ved sine glimrende taler for bimetallismen med et slag gjorde sig til demokraternes fører og præsidentkandidat. Man forstaar, at naar han kunde hylde og følges med saa stor begejstring, saa var det, fordi det demokratiske krav om bimetallismen var langt mere end sølvbaronerne iver for egne interesser. Det var hos de bedste en form for en verdensbetragtning, en form for patriotisme. Hvad nyttede det Amerika, at det udfoldede al sin energi, at det aar for aar frembragte større og større varemængder; dets glans og fremgang var dog bygget paa sand; ovre i London og Europa sad de mænd, i hvis magt det laa at bestemme naar alt, hvad Amerika vandt ved sit ærlige arbejde, atter skulde fratages det, og selve dets virksomhed standses. Og deres magt er ubrydelig, de vil tilsidst gøre verden til et Byzans. Intet taler mere til ære for Amerika, end at det i denne svære krise dog valgte 'the honest currency'; at det vragede Bryan og valgte McKinley⁷⁸«. ⁷⁹

Arups holdninger til amerikansk samtidshistorie må imidlertid ses på baggrund af den traditionelle sympati i de nordiske lande fra borgerkrigens tid for republikanerne og kampen mod slaveriet.

⁷³ 1. internationale fredskonference afholdtes i Haag 1899 på foranledning af Nikolaj II.

⁷⁴ Theodore Roosevelt fremsatte 21. oktober 1904 forslag om afholdelse af 2. internationale fredskonference i Haag (afholdtes først 1907 p.g.a. den russisk-japanske krig).

⁷⁵ En amerikansk historiker, s. 15.

⁷⁶ *America's Economic Supremacy*. New York og London 1900. Jfr. En amerikansk historiker s. 8-10. For en gennemgang af bogen se Beringause 1955, s. 194-203.

⁷⁷ William Jennings Bryan (1860-1925), demokratisk præsidentkandidat. Tabte 1896 og 1900 til William McKinley, 1908 til William Howard Taft.

⁷⁸ William McKinley (1843-14/9 1901), republikansk præsident 1897-1901. Skudt af anarkist 6/9 1901; efterfulgtes af vicepræsident Theodore Roosevelt.

⁷⁹ En amerikansk historiker, s. 7f.

Den verdenshistoriske linje i Arups forfatterskab

»Europas betydeligste systematiker indenfor historien, Seignobos, forsikrer os, at verdenshistoriens tid er forbi, at kun brudstykkevis kan man tænke paa at sammensætte en 'allgemeine Geschichte' – at det forsøg, der nu gøres paa ved geografiens hjælp at ordne disse brudstykker i et slags kunstigt system, er en eneste mulighed.⁸⁰ Man bør ikke sørge for meget,« skriver Arup i *En amerikansk historiker*.

»Sandheden er, at Europa aldrig har haft nogen 'verdens' historie; man kunde fristes til at sige, at det, der er bleven kaldt 'verdenshistorie', blot har skildret *un coin de la monde vu à travers d'une religion*. For den europæiske historieskrivning har 'verden' i det væsentligste haft grænser tilfælles med europæisk kultur og kristendommen. Det er sandt, at man hist og her med ikke ringe inkonsekvens har maattet tage lidt udenværker med. Lidt om Aegypter, Babylonier og Assyrier, fordi de saa nødvendigt maa med som forudsætning for Grækerne; Arabere og Tyrker have trængt sig saa uforskammet paa, at man ikke helt har kunnet lukke øjnene for dem; i den nyeste tid har den stærke europæiske kolonisering sprængt rammen paa en vilkaarlig og ubestemt maade. Hvor bliver der enhed i dette, efter at den enhed, kristendommen i sin tid lagde deri, forlængst er brudt. Eller nu, da vi ved vore egne magtmidler belæres om, at der er ældgamle kulturer, der ikke vil dø.«⁸¹

Arup anså Brooks Adams bøger for et skridt ad »den kommende verdenshistoriske skildrings vej»⁸² på grund af deres universalhistoriske perspektiv. »Med min disputats startede jeg som international historiker og havde haabet at kunne fortsætte denne linie, men verdenskrigen brød dén brat af«, siger Arup i en lille selvbiografi fra første halvdel af 1940'erne, der findes i hans arkiv.⁸³ Til den verdenshistoriske linje i forfatterskabet kunne han have medregnet *Den europæiske Regalismes Oprindelse* og *Engelsk Kolonistyre i Indien*, for så vidt også *En amerikansk*

⁸⁰ Jfr. Seignobos 1901, s. 160 (herunder noten). Arups synes at overbetone Seignobos' skepsis: »Mais l'histoire universelle, devenu trop vaste, a été abandonnée dans la seconde moitié de XIX siècle, au moins pour un temps« (fremhævet her). Såvidt det ses, er *En amerikansk historiker* det første sted i produktionen, hvor Arup henviser til Seignobos som sit metodiske forbillede. Derimod er det velkendt, at han langt senere igen tager Seignobos til indtægt: 1919 (Lauritz Weibull), 1926 (Gendrivelse af danmarkshistoriens kritikere) og 1928 (Aage Friis). Seignobos repræsenterer for Arup en fransk-kritisk skole i modsætning til en ældre tysk-kritisk. Herom Manniche: Tysk-kritisk skole og fransk-kritisk skole. Et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark. HT bd. 75, 13. rk. II, 1975, s. 39-59. Med imødegåelse af Inga Floto: Erik Arup og hans kritikere. HT bd. 78, 13. rk. V, 1978, s. 474-98 (heri også stillingtagen til Ladewig 1978).

⁸¹ *En amerikansk historiker*, s. 15f.

⁸² *En amerikansk historiker*, s. 16.

⁸³ II Personalia. Optegnelsen er gengivet i den i note 2 nævnte artikel.

historiker. Helt rigtigt er det heller ikke, at det var 1. verdenskrig, der fik ham til at skifte spor. Juni 1911 tilbød Hagerups forlag ham en kontrakt på et betydeligt beløb til udbetaling i årene 1912-16 for en Danmarkshistorie i fire bind på helst 50, højst 60 ark;⁸⁴ arbejdet blev påbegyndt året efter.⁸⁵ Danmarkshistorien kom tidligt til at lægge beslag på Arups tid. Værket er skrevet på europæisk baggrund, 3. bd. måske mindst;⁸⁶ men efter at beslutningen om at skrive det var taget, blev det af arbejder med verdenshistorisk indhold alene til det knap 60 sider lange, meget stofmættede afsnit om *Varehandelens Historie i Omrids*⁸⁷ og det sene og i sagens natur populære radioforedrag *Handelen*.⁸⁸

Der tages ikke tilstrækkeligt hensyn til det menneskelige arbejde på at forandre og udnytte naturbetingelserne hos Brooks Adams, hedder det i *En amerikansk historiker*. I forlængelse af denne tankegang tillægger Arup araberne en afgørende betydning for den verdenshistoriske udvikling i denne artikel:

»Derfor sker der først og fremmest ikke Araberne fyldest i hans fremstilling. Han indrømmer dem deres overlegne kultur, som man vil finde dette end stærkere betonet i de bedste og mest moderne oversigter over middelalderens historie. Men for hans maal havde det været af den største vigtighed klart at belyse deres verdenshistoriske mission. Det er den, at være det første folk, der overalt, hvor de kom frem, ved videnskabelig forsken og dermed forenet praktisk gerning udnyttede naturbetingelserne paa enhver maade og saaledes omskabte dem ... Men der burde gives en samlet fremstilling af hele denne deres virksomhed. For ikke blot var Araberne i al videnskab Europas lærere, netop denne aand var det, de gav det moderne Europa i arv. Derfor ere vi set fra dette synspunkt mere i slægt med dem, end med Romerne«.⁸⁹

I *Varehandelens Historie i Omrids* gentages fra *En amerikansk historiker* synet på Indien som det naturlige centrum for verdenshandelen⁹⁰ og den høje

⁸⁴ Hagerups Forlag til Arup 12/5, 8/6 og 14/6 1911.

⁸⁵ Politiken 2/9 1925.

⁸⁶ Jfr. C.O. Bøggild-Andersen: »Den stærke koncentration om det danmarkshistoriske studium lod efterhaanden Arup i nogen grad tabe den kontakt med verdenshistorien, som oprindelig var en saa stor styrke hos ham.« Nekrolog i Videnskabernes Selskabs Oversigt 1951-52, s. 119.

⁸⁷ Hages Haandbog i Handelsvidenskab, 4. udg. ved K. Riis- Hansen 1918, s. 388-445. 5. udg. 1926, s. 379-436 [med supplement også som særtryk].

⁸⁸ Kaj Birket-Smith (red.): Danmark og Verdenskulturen. En Samling Radioforedrag, 1943, s. 102-16.

⁸⁹ *En amerikansk historiker*, s. 18f.

⁹⁰ Jfr. det indledende afsnit: Indien og Middelhavshandelen, i *Verdenshandelen*, s. 388f. I Indiens rigdom på nærings- og nydelsesmidler, men mangel på ædel- og nyttemetaller har verdenshandelen sit »Grundforhold«. Sammenlign *En amerikansk historiker*, s. 17f.

vurdering af arabernes verdenshistoriske gerning.⁹¹ *Regalismen* analyserer på bred europæisk baggrund en bestemt form for finans- og handelspolitik i kejser Frederik II's kongedømme Begge Sicilier og i Den tyske Ordens lande: en efterligning af et økonomisk system praktiseret i samtidens langt mere udviklede saracenske verden.⁹²

I slutningen af *En amerikansk historiker* opridser Arup en række handelshistoriske problemer, der trænger til nærmere udforskning:

»Det romerske kejserdømmes økonomiske historie maa nøjere og samlet fremstilles, Byzans maa studeres; studier, der allerede med stort held og iver forfølges af fremmede forskere. Og Indiens virkning vestpaa maa suppleres med betragtninger om Indiens indflydelse mod Nordøst. Som Aegypten havde kobber, havde Kina metaller og fremfor alt silken; ligesaa tidligt som forbindelserne over Ur kom der da ogsaa her udveksling; derfor er kinesisk historie af en ligesaa ærværdig ælde. Omsætningen mellem Kina og Indien var alle dage langt livligere og af et langt mægtigere omfang end omsætningen med den vestlige verden. Det er en fjernere fremtids opgave, men Brooks Adams nævner det end ikke.«⁹³

Da Arup i 1907 skrev sin disputats om engelsk og tysk kommissionshandel 1350-1850, krævede universitetet, at disputatser skulle være affattet enten på dansk eller latin. En oversættelse til engelsk blev ikke til noget.⁹⁴ Skrevet på et hovedsprog, siger Aksel E. Christensen, ville disputatsen omgående have skaffet Arup »en smuk position indenfor international videnskab«. Nu forblev den derimod stort set en død skat for forskere uden for Norden, »der først sent og endnu kun delvis fandt frem til de her forlængst fremlagte resultater«. ⁹⁵ En nøjere historiografisk undersøgelse vil kunne vise, hvorvidt Arup med ovennævnte problemstillinger har været tilsvarende langt fremme på andre og fjernere områder af international handelshistorie.

⁹¹ Jfr. Varehandelen, s. 392f.

⁹² *Regalismen*, s. 256.

⁹³ *En amerikansk historiker*, s. 17f. For handelsomsætningen Indien – Kina jfr. også *Varehandelen*, s. 389.

⁹⁴ I Arups arkiv findes en påbegyndt oversættelse ved Astrid Friis (sign. VII 6).

⁹⁵ Aksel E. Christensen 1952 (*Kbh.s Universitets Festskrift*), s. 118f. Jfr. samme 1952 (HT), s. 781.

SUMMARY

Erik Arup and Brooks Adams:
Towards an Understanding of Arup's Concept
of History and Methodology

Based on previously inaccessible sources, the present article offers an analysis of the American historian Brooks Adams' (1848-1927) influence on the Danish historian Erik Arup (1876-1951). Arup's distinction is largely derived from his ground-breaking and controversial *History of Denmark*, the two volumes of which were published in his lifetime (1925-32) and the third posthumously (1955). The work was notable for its materialistic approach.

Brooks Adams was a younger brother of the noted historian, Henry Brooks Adams, and a fourth generation member of the famous Boston dynasty founded by the second president of the United States. His work, widely read in both America and Europe at the turn of the century, emphasized the paramount importance of precious metals and changes in trade routes in explaining the development of world history.

Arup ran into Brooks Adams' work on a study trip to the British Library in the autumn of 1904. But even prior to that encounter, Arup was apparently already preoccupied with the significance of precious metals, e.g. in explaining the fall of Rome. In his later works Arup explains economic growth largely in monetary terms. In Adams' *The Law of Civilization and Decay* (1895) and *The New Empire* (1902) Arup found a welcome stimulus to his ideas on the primacy of precious metals and commerce over nationalist sentiment and intellectual currents as explanatory factors of historical development. Adams, moreover, buttressed Arup's notion that historical synthesis in the sense of an understanding of the whole could only be achieved on the basis of a materialist conception of history.

Arup's doctoral dissertation from 1907: *Studies in English and German Trade History: an Examination of the Practice and Theory of Commissioned Trade in English and German Commercial Life 1350-1850*, would have brought him a position of distinction in the European historical profession, had the work been published in one of the main European languages. *Practice* (commerce) precedes and forms *theory* (commercial law). In other works from 1904 and 1918 Arup points to the need for further research on the mission of the Arabs in world history and on delineating the pattern of Far East trade (India and China). His work on the history of Denmark prevented him, however, from pursuing further research in the field of international commerce, including a study he had begun in 1908 on the English Levant Company's significance for east-west trade development.

From his earliest youth Arup espoused radical ideas, and his *History of Denmark* placed him squarely on the left wing of liberalist thought. Against that background, it is surprising to note that he took a favorable view of emergent American imperialism (the Spanish-American War in 1898, the acquisition of the canal zone in Panama in 1903) and the legitimacy of the trusts. In all likelihood this reflected the influence of Brooks Adams, who was a friend of President Theodore Roosevelt and a convinced believer in the destiny of the United States as a great power. In the contemporary dispute on bimetallism, Arup, in disaccord

with Adams, endorsed the gold standard stance of Republican President William McKinley (1897-1901) against the populist silverite agitation of the Democrat, William Jennings Bryan.

Arup defended his controversial conclusions on the level of synthesis by pointing to methodological differences between himself and his opponents. He discerned a difference between an older, German school of source criticism and a younger, more modern, French school. A 1918 statement by Arup has served to support the assumption that he was influenced by Charles Seignobos' and Charles Langlois' *Introduction aux études historiques* (Paris, 1898). The present article shows, however, that Arup, by 1904 at the latest, had also studied Seignobos' *La méthode historique appliquée aux sciences sociales* (Paris, 1901) and that he was particularly taken up with the concept of *histoire commune*.

Finally, the article portrays the young Arup in the contemporary milieu of Danish historians.

Translated by Michael Wolfe